
نقش زن در ترویج فرهنگ مقاومت در گام دوم انقلاب اسلامی

زینب طیبی (نویسنده مسئول)^۱

فاطمه رستمی کیا^۲

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی نقش زن در ترویج فرهنگ مقاومت اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی پرداخته است. بدون تردید انقلاب اسلامی فرصت‌های وافر برای حضور مستقیم و غیر مستقیم زنان در عرصه‌های مختلف ایجاد کرده است که موجب خودباوری و کرامت زن در زمینه‌های مختلف و احیا و بازسازی حقوق زن و نداشتن نگاه صرفاً ابزار و جنسی به زنان شده است. آنچه در این مقاله مورد نظر است تدوین نقش سیاسی و اجتماعی زن در مقاومت اسلامی است که در این جا به بخشی از آن پرداخته شده است. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی گردآوری شده و در آن سعی شده مقاومت زنان و الگوپذیری آنان از بانوان بزرگ صدر اسلام، زنان مقاوم دوران انقلاب و زنان مبارز دوران دفاع مقدس را تبیین نماید. زنان در زمان گذشته همواره در میادین جنگ با دشمن و هم پای مردان و گاهی الگویی برای مردان در میادین سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ورزشی

---

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. ztayyebi62@gmail.com

۲. سطح ۲، مدرسه عالی علمیه حضرت آمنه، قم. ztayyebi62@gmail.com

بوده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در گام دوم انقلاب نیز زنان همچنان به عزم راسخ خویش مبنی بر مقاومت و دفاع از آرمان‌ها و ارزش‌های اسلام ناب محمدی ﷺ، رهنمودهای کبیر انقلاب حضرت امام خمینی رحمته‌الله و همچنین مقام معظم رهبری علیه‌السلام پای بندند و تمام دغدغه خود را برای تربیت نسل جوان انقلابی شجاع و مقاوم در برابر ظلم و استبداد در پرتو آموزه‌های دین مبین اسلام متمرکز نموده است.

کلید واژگان: فرهنگ مقاومت، زن، گام دوم انقلاب اسلامی، مقام معظم رهبری.

مقدمه

نقش زن در ترویج فرهنگ مقاومت اسلامی مسأله‌ای بوده است که در سه دوره زمانی صدر اسلام، دوران انقلاب و دوران بعد از انقلاب مورد توجه همگان بوده است و چون در بیانیه گام دوم انقلاب با توجه به این که خطاب مقام معظم رهبری در این بیانیه بیشتر به جوانان است و نیمی از جوانان ما را زنان تشکیل داده‌اند، نقش مقاومت اسلامی زنان در بیانیه گام دوم انقلاب مهم و غیر قابل انکار است.

زنان نقش بسیار مهمی در جنبش‌ها و نهضت‌ها و انقلاب‌ها داشته‌اند. حساسیت نقش زن برخاسته از عمق تاثیرگذاری زنان در تمامی عرصه‌های زندگی است. دبرای نمونه می‌توان از نقش تاثیرگذار حضرت زینب علیها السلام در قیام پرحادثه عاشورا نام برد که یکی از نمونه‌های درخشانی است که اهمیت جایگاه مقاومت و ایثار زنان را در تاریخ اسلام به تصویر می‌کشد.

اهمیت این موضوع تا بدان جااست که زنان جوان و نوجوان امروز که مادران نسل‌های آینده‌اند، درک درستی از مقاومت زنان دهه‌های قبل از خود ندارند، چون آن‌ها تا چشم باز کرده‌اند در آرامش و امنیت زندگی کرده‌اند و همچنین با تنش‌های که امروز گاه میان برخی مسئولان دیده‌اند، از نظام دل‌سرد شده‌اند. باید آنان را آگاه کرد که زنان گذشته چه روزهای سختی را در دوران دفاع مقدس و دوران پهلوی با مقاومت و مبارزه پشت سر نهاده‌اند تا امروز فرزندان‌شان بتوانند در آرامش و امنیت زندگی بکنند. زنان جوان امروز و آینده این انقلاب باید بتوانند درس مقاومت را از زنان گذشته بیاموزند به امید این که بتوانند از کشور و دین اسلام از ناملایمات دشمنان و همچنین جنگ فرهنگی که دشمن امروز با آن م‌خواهد زن پاک انقلابی را در منجلا ب فرهنگ غرب، غرق کند، مبارزه نماید.

بررسی پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که در مورد موضوع مقاومت اسلامی زنان در بیداری اسلامی آثاری مانند: «مقاله میزان و نوع مقاومت زنان در رویارویی با ساختار قدرت در زندگی روزمره» نگارش حلیمه عنایت و مریم سروش، «حضور زنان در انقلاب اسلامی

ایران و تأثیر آن بر بیداری اسلامی»، نوشته نیره قوی، کتاب «نقش زنان در مقاومت آبادان به روایت فاطمه جوشی» تألیف مرتضی قاضی، مرجان فولادوند و سمیه حسینی نگاشته شده است، اما اثری مستقل در رابطه با این موضوع، به رشته تحریر نیامده است و پژوهش حاضر در پی آن است که به نقش زن در ترویج فرهنگ مقاومت اسلامی در گام دوم انقلاب بپردازد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای، بیانات مقام معظم رهبری و امام خمینی علیه السلام استفاده شده است.

۱. مفهوم‌شناسی مقاومت

واژه مقاومت در لغت از ریشه «ق وم» است و برای آن معانی مختلفی مانند اعتدال (زبیدی، ۱۳۰۶ش، ج ۱۷، ص ۵۹۲؛ رازی، ۱۴۱۵ق، ج ۵، ص ۲۰۱۷؛ طریحی، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص ۵۶۶)، ثبات مداومت (ابن اثیر، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۱۲۵) استمرار (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ص ۶۹۴)، پایداری، ایستادن، درست شدن و قیمت نهادن «دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۶، ص ۲۱۸» ذکر شده است.

این واژه در قرآن استعمال نشده است؛ اما با مصدر استقامت به صورت فعلی واسم فاعلی آمده است.

مشتقات فعلی آن، برای امر به استقامت «اِسْتَقِم» (هود ۱۱۲)، «اِسْتَقِیْمَا» (یونس ۸۹)، «استقیموا» (توبه ۱۰)، و برای بیان آثار استقامت به گونه «یَسْتَقِیْم» (تکویر ۲۸) و «اِسْتَقَامُوا» (فصلت ۳۰)، استعمال شده است در سایر موارد واژه «مستقیم» که اسم فاعل مصدر استقامت است به کار رفته است. از میان آیاتی که در هیئت فعلی، استقامت را بیان کرده‌اند حکم لزوم استقامت در برابر دشمن را بیان کرده و مباحث مختلفی از این آیات استفاده می‌شوند مانند: در حقیقت کسانی که گفتند پروردگار ما خداست سپس ایستادگی کردند (اِسْتَقَامُوا) فرشتگان بر آنان فرود می‌آیند [و می‌گویند] هان بیم ندارید و غمگین نباشید به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید. (فصلت، ۳۰)

در اصطلاح علمای اخلاق، مقاومت به معنای صبر است، آن‌گونه که مسکویه می‌گوید:

«اما الصبر فهو مقاومه النفس الهوى لثلاث تنقاد القبائح اللذات» (ابن مسکویه، احمد بن محمد، ۱۴۲۶ق، ص ۱۰۲). یعنی؛ صبر همان ایستادگی نفس در برابر خواهش است تا گرفتار لذتهای زشت نشود.

در اصطلاح علم سیاست واژه مقاومت معادل لاتین (rebuff, opposition, stand, resistance) (نوروزی خیابانی، ۱۳۸۷ش، ص ۴۱۷) است. معنای این تعابیر به ترتیب عبارت است از: مقاومت، ایستادن، مخالفت کردن واکنش برای دفع کردن. در اصطلاح علم فقه، مقاومت به نحو عام و خاص مطلق، زیر مجموعه موضوع جهاد است. بدین ترتیب که جهاد بر دو نوع است: جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی که همان مقاومت است. پس برای فهم معنای اصطلاحی مقاومت در فقه، به اختصار به اصطلاح جهاد دفاعی می پردازیم. دفاع در شریعت اسلام بر دو قسم است: دفاع از اساس اسلام و دفاع از نفس. اما قسم اول که مناسب این مقاله می باشد، عبارت است از این که اگر دشمن به مسلمانان حمله کند به شکلی که اساس اسلام در خطر قرار گیرد، بر همه مسلمانان واجب است که با فدا کردن جان و مال و هر وسیله ممکن در برابر آن هجوم ایستادگی و دفاع کنند. این دفاع به صورت کفایی یا عینی بر مسلمانان واجب است و حضور امام معصوم یا اذن او لازم نیست. (مشکینی علی، ۱۳۸۴ش، ص ۲۴۵).

مفهوم مقاومت در گام دوم انقلاب

مفهوم مقاومت یکی از اصول اساسی بیانیه گام دوم انقلاب است آن قدر مهم است که می توان گفت که این بیانیه، بیانیه مقاومت است. در خود متن بیانیه به نوعی تعریف و شاخص های ایجابی و سلبی مقاومت پرداخته شده است، بعد سلبی مقاومت ابعاد شعاری، جنگ و مبارزه و برائت از دشمن است اما بخش زیادی از مقاومت در جنبه اثباتی آن است، یعنی این که شما قوی بشوی، انقلاب اسلامی مستحکم بشود، تدبیر و تولید ملی در اقتصاد، سیاست، فرهنگ و دانش بالا برود، آرامش و طمأنینه بر کشور حاکم شود، عشق و محبت و مهرورزی زیاد شود. از جمله مفاد و بندهای که در بیانیه گام دوم اشاره به مقاومت

و استقامت و پایداری ملت ایران و مخاطب جوان دارند عبارتند از:

- انقلاب اسلامی: مایه سربلندی ایران و ایرانی

- مدیریت جهادی و اعتقاد به اصل (ما می‌توانیم) عامل عزت و پیشرفت ایران در همه

عرصه‌ها

بند ۷. ایستادگی روزافزون در برابر قلدران و زورگویان و مستکبران جهان

- اقتدار انقلاب اسلامی و تغییر چالش‌ها و شکست مستکبران

- اقتصاد، اقتصاد مقاومتی

- عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن.

مقام بانوان در بیانیه گام دوم انقلاب

گرچه در بیانیه گام دوم انقلاب بخش مجزایی خطاب به زنان نیامده است ولی این نشان از آن نیست که مخاطب مقام معظم رهبری زنان نیست بلکه نشان می‌دهد که زنان در متن و نه در حاشیه گام دوم هستند در تمام متن گام دوم یعنی از کلمه اول تا کلمه آخر نقش زنانه را باید جست‌وجو کرد همچنین نشان از آن است که این اعتماد، بصیرت و خود آگاهی به جامعه زنان وجود داشته که آن‌ها بدون آن که به‌طور مستقیم مورد خطاب قرار بگیرند می‌توانند راه خودشان را در بیانیه گام دوم انقلاب پیدا کنند و ممکن است این عمومی نباشد اما قطعاً قشری از روشنفکران و زنان تراز گفتمان انقلاب اسلامی می‌توانند این بیانیه را با خوانش زنانه تفسیر کنند، در عین حال در بخش‌های از بیانیه اشاراتی وجود دارد که نشان می‌دهد این رویکرد زنانه چگونه رقم بخورد به‌طور نمونه در جایی از بیانیه، مقام معظم رهبری اشاره می‌کنند که مهم‌ترین ظرفیت امید بخش جامعه نیروی انسانی است و این نیروی انسانی مستعد و کارآمد جمعیت جوان زیر ۴۰ سال است، ۳۶ میلیون نفر در سنین ۱۵ تا ۴۰ سالگی و ۱۶ میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، انبوه

جوانانی است که آماده تلاش جهادی برای کشور هستند در عمل نیمی از این جمعیت

خانمها هستند و به هیچ وجه در ارائه آمارها زنان و مردان جدا نشده‌اند و اصلاحی نبوده

وپیش فرض گرفته شده که زنان هم در همه عرصه‌ها می‌توانند حضور داشته باشند و باید با مقاومت و تلاش جهادی برای ارتقا کشور داشته باشند در این ۴۰ سال انقلاب اسلامی به بلوغی رسیده‌ایم که زنان در همه ابعاد دستاوردها و آینده انقلاب و فرصت‌های کشور در سطر به سطر بیانیه گام دوم تنیده شده‌اند و زنان ما در متن انقلاب و از نظر رهبری تک تکشان در گام دوم نقش آفرین هستند «آیت... خامنه‌ای، ص ۲۶۹ تا ۲۷۲؛ بیانات، ۲۹ دی ماه ۱۳۸۸».

۲. مقاومت اسلامی زنان در تاریخ و دوره‌های اسلامی

مقاومت اسلامی زنان در تاریخ را می‌توان در چند دوره تحلیل کرد.

۱- ۲. نقش مقاومت در بانوان بزرگ صدر اسلام

اگرچه مخاطبان بیانیه گام دوم انقلاب در بیانات مقام معظم رهبری جوانان عصر حاضر می‌باشند و نیمی از جوانان ما زنان هستند و نقش مقاومت زنان در بیانیه بسیار مهم می‌باشد، زنان نقش‌های مختلفی را در گام دوم انقلاب بر عهده دارند از جمله نقش ترویج مقاومت در مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، خانوادگی و تربیتی و..... زن مسلمان برای این که بتواند مقاومت اسلامی را در این زمینه‌ها در جامعه گسترش دهد نیاز به الگوی شایسته دارد که می‌تواند بانوان بزرگ صدر اسلام و دوران پیامبر اکرم ﷺ را به عنوان سرلوحه‌ای برای پیشرفت در این مسائل قرار دهد.

رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرمایند: برای نمونه شخصیت زهرا اطهر، در ابعاد سیاسی و اجتماعی و جهادی، شخصیت ممتاز و برجسته‌ای است؛ به طوری که همه زنان مبارز و انقلابی و برجسته سیاسی عالم می‌توانند از زندگی کوتاه و پر مغز او درس بگیرند. زنی که در بیت انقلاب متولد شد و تمام دوران کودکی را در آغوش پدری گذراند که در حال یک مبارزه عظیم جهانی فراموش نشدنی بود. آن خانمی که در دوران کودکی، سختی‌های مبارزه دوران مکه را چشید، به شعب ابی طالب برده شد، گرسنگی و سختی و رعب و انواع واقسام شدت‌های دوران مبارزه مکه را لمس نمود و بعد هم که به مدینه هجرت کرد، همسر

مردی شد که تمام زندگیش جهاد فی سبیل الله بود و در تمام قریب به یازده سال زندگی مشترک فاطمه زهرا علیها السلام و امیر المومنین علیه السلام، هیچ سالی، بلکه هیچ نیم سالی نگذشت که این شوهر، کمر به جهاد فی سبیل الله نبسته و به میدان جنگ نرفته باشد و این زن بزرگ و فداکار، همسری شایسته یک مرد مجاهد و یک سرباز و سردار دایمی میدان جنگ را نکرده باشد. پس، زندگی فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، اگرچه کوتاه بود و حدود بیست سال بیشتر طول نکشید؛ اما این زندگی، از جهت جهاد و مبارزه و تلاش و مقاومت و کار انقلابی و صبر انقلابی و درس و فراگیری و آموزش به این و آن و سخنرانی و دفاع از نبوت و امامت و نظام اسلامی، دریای پهناوری از تلاش و مبارزه و کار و در نهایت هم شهادت است. این، زندگی جهادی فاطمه زهرا است که بسیار عظیم فوق العاده و حقیقتاً بی نظیر است و یقیناً در ذهن بشر - چه امروز و چه در آینده - یک نقطه درخشان و استثنایی است.» (امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمع کثیری از بانوان کشور، ۱۳۸۶/۱۰/۲۶ <https://farsi.khamenei.ir> <https://khl.ink/f/2251>).

نمونه بارز دیگر از مقاومت و ایثار بانوان بزرگ، حضرت زینب علیها السلام است که نشان دهنده مقاومت و ایثار از نوع مقاومتی مخلصانه است. تلاش و ایثار حضرت زینب علیها السلام فقط این نیست که از امام بیماری در کربلا حراست و پرستاری کرده است. حضرت زینب علیها السلام از روح کلی اسلام و جامعه آنروز مسلمین پرستاری کرد؛ پرستاری بزرگ او آنجاست. حضرت زینب در مقابل یک دنیا بدی، ظلم، بی انصافی، حیوان صفتی و قساوت، یک تنه ایستاد و مقاومت کرد. و با این ایستادگی، توانست از روح کلی اسلام حراست و پرستاری کند. همچنان که می‌گوییم امام حسین علیه السلام اسلام را حفظ کرد، می‌توانیم دقیقاً ادعا کنیم که حضرت زینب علیها السلام هم با ایستادگی و مقاومت خود، اسلام را حفظ کرد. این مقاومت، یک رمز و راز و یک عامل اصلی است. ملت‌هایی که برای هدف‌های خود ایستادگی می‌کنند، موفقند. ممکن است این موفقیت، در کوتاه مدت به چشم آدم‌های کوتاه بین نیاید؛ اما بدون تردید این موفقیت، تثبیت شده است و برو برگرد ندارد. شما به همین قضیه فلسطین

مجرور مظلوم غصب شده نگاه کنید؛ مردمی که در آن جا هستند، الان یکسال است که مقاومت و ایستادگی کرده‌اند. اگر بخواهیم با چشم مادی به آمارهای ظاهری نگاه کنیم، می‌بینیم اینها یک سال کتک خوردند، ضربت دیدند، کشته و مجروح دادند؛ اما در واقع مسئله فلسطین را زنده کردند؛ دشمن را پا در گل گذاشتند و او را به اعتراف به عجز وادار کردند. هرچه که رژیم صهیونیستی ظالم و غاصب، سخت‌گیری خود را بیشتر می‌کند، به عجز خود بیشتر اعتراف می‌کند. این نشان می‌دهد که درمانده است. الان هم شروع به عربده کشی و تهدید به جنگ در منطقه و بیرون منطقه کرده است؛ این برای چیست؟ برای این است که همان مردان مظلوم، همان زن‌هایی که بچه‌های چندماهه شان هدف گلوله ظلم صهیونیست‌ها قرار گرفتند، همان نوجوانانی که با سنگ به جنگ نیروهای تا دندان مسلح دشمن رفتند، دشمن را ضایع و عاجز کردند. (امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار پرستاران، ۳/۵/۸۰/۳۰۷۵ <https://khl.ink/f/3075> <https://farsi.khamenei.ir>) نقش کلیدی زن در زمینه‌های تربیتی، عاطفی، حراست از فضای سیاسی و اجتماعی در سیره زنان بزرگ صدر اسلام کاملاً مشهود است. برای نمونه می‌توان از حضرت خدیجه علیها السلام همسر نبی اکرم صلی الله علیه و آله نام برد. ام المومنین خدیجه با حمایت‌های مالی، عاطفی، سیاسی و از همه مهم‌تر ایمانی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله کلنگ جامعه اسلامی را در حجاز زد و با تولد فاطمه علیها السلام ادامه دودمان پاک و راه نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله را تضمین کرد. زنی که سوره ضحی در شأن او نازل شد ﴿وَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنِي﴾ (ضحی/۷) و خدا با ثروت خدیجه، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را برای کمک به نیازمندان و پیشبرد اسلام بی‌نیاز کرد (مغنیه، محمد جواد، ج ۷، ص ۵۷۹).

فاطمه علیها السلام به اعتقاد همه فرق مسلمین برترین زن عالم است که روایات متواتر نبوی بر سیادت او در دنیا و آخرت دلالت دارد و آخرین سخن و مؤذنه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به او همین مقام بود: «یا فاطمه، انت سیده نساء العالمین من الاولین والآخرین» (محمد باقر مجلسی، ج ۳۷، ص ۶۸).

زنان صحابی بسیاری با مقاومت خودنیز در تحکیم جامعه صدر اسلام نقش‌های

مهمی ایفا کردند چون: سمیه نخستین شهیده اسلام، نسیمه، اسما، ام عطیه که در عقل و فرزاندگی زبانزد عموم مسلمانان است، فضه، ام ایمن، جویره، صفیه دختر عبدالوطلب، جرهمه و... (محمد حسون، ام علی مشکور «اعلام النساء المومنات»، جلد ۱).

فاطمه سرور زنان جهان علیها السلام نخستین کسی بود که اقدام به حراست از سیاست عدالت گستر اسلام کرد و ماندگارترین نقش سیاسی خود را با خود به فدک ایفا کرد، چندین تن از راویان و مورخان مسلمان از جمله سید مرتضی این خطبه را با سندی از عایشه نقل کرده است. فاطمه علیها السلام از غصب فدک نه تنها به منظور بازستاندن حق خود بلکه با هدف دفاع از خط مشی سیاسی اسلام و پیشگیری از انحراف سیاسی جامعه مسلمین و بیان مبانی اعتقادی و توحیدی نظام سیاسی اسلام، به ایراد خطبه پرداخت و در عین محبوبیت و وقار در مسجد و در جمع زنان و مردان صحابه حضور یافت و با نصب حجابی میان خود و مردان خطبه اش را با بیان اصول اعتقادی اسلام: توحید، نبوت و امامت آغاز کرد. سپس به بیان فلسفه احکام و اخلاق پرداخت، در ادامه اشاره ای به تاریخ اسلام نوپا و نقش علی علیه السلام در دفاع از آن کرد، آن گاه با سخنان غرایبی به بیداری مسلمانان و انتقاد از سکوت آنان در برابر انحرافات پیش آمده اقدام و توابع این سکوت را پیش بینی کرد (ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۹۳ به بعد؛ احمد طبرسی، ج ۱، ص ۱۴۹-۱۳۱؛ مسعودی، ج ۲؛ ابن طیفور، ص ۲۳ و...).

فاطمه علیها السلام و علی با تربیت حسین علیه السلام و زینب علیها السلام بر اساس آموزه های قرآن و سنت نبوی، رادمردان و شیرزنان تاریخ سازی را به جامعه بشریت تقدیم کرد. این حسین علیه السلام فرزند فاطمه علیها السلام بود که با قیام عاشورا درس آزادگی به جامعه بشریت داد و با شهادت خود دین محمد صلی الله علیه و آله و سلم را زنده و پایدار نگاه داشت: «ان کان دین محمد لم یستقم الا بقالی فیاسیوف خذینی» (ر.ک: کلمات الحسین) و زینب علیها السلام پس از شهادت برادر مظلومش پیام رسان این بیداری بود. قیامهای علویان و فاطمیان در طول تاریخ اسلام همه الهام گرفته از شجاعت و بیداری مادرشان فاطمه سرور زنان جهان بوده است (اصفهانی، «مقاتل الطالبین»، ص ۸۴ - ۱۲۱).

حیات فاطمه علیها السلام بیان‌گر نقش زن در تربیت نسلی آگاه، مبارز و مقاوم در جهت برقراری نظام جهانی و عدالت گستر اسلام است و قیام منجی عالم بشریت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه با تاسی به آن بزرگ زن جهان اسلام است: «فی ابنه رسول الله لی اسوه» (طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۲۸۶). در زمینه زن و مقاومت اسلامی شباهت و قرائن تاریخی فراوان وجود دارد. در تاریخ جنگ‌های عصر پیامبر صلی الله علیه و آله نام زنانی که همراه پیامبر صلی الله علیه و آله در پیکارها شرکت می‌کردند ثبت شده است آن‌ها به میزان توانایی، رشد و مقاومت اسلامی خویش در ابعاد مختلف سعی در حمایت از اسلام و رهبری نمودند برای آشنایی بیشتر با این چهره‌های تابناک به چگونگی حضور و عملکرد برخی از آن‌ها در صحنه جهاد اشاره می‌گردد. از نام آورترین زنان در جنگ احد می‌توان از نسیمه، جراحه، ام عطیه انصاری، ایمن همسر عمرو بن جموح نام برد که مسئولیت آبرسانی و مداوای مجروحان را به عهده داشت.

نسیمه در بیعت عقبه ثانی با رسول خدا بیعت کرد که در بحران‌های مختلف رهبر خود را حمایت کند. در این جنگ برخی از مردان ابتدا به طمع جمع‌آوری غنائم و سپس به جهت آن‌که یارای مقاومت در برابر تهاجم دشمن را نداشتن از ترس، پای به گریز نهادند. علی علیه السلام و تعداد اندکی از مردان اجازه نزدیک شدن دشمن به پیامبر را نمی‌دادند و در آن هنگام عجیب، شیر زنی به نام نسیمه دختر کعب جانفشانی می‌کرد. او با سخنان خود باعث بازگشت پسرش به میدان نبرد و سرانجام شهادت او شد. نسیمه با دیدن پیکر بی‌جان پسرش شمشیرش را برداشت و با حمله به قاتل فرزندش او را با چند ضربه شمشیر کشت، در این هنگام پیامبر لب به تحسین او گشود که آفرین به نسیمه. علامه مجلسی درباره او می‌نویسد (بحارالانوار، ۲ / ۵۸۴) در این روز خطرناک که مردان می‌گریختند او با سینه سپر کردن از پیامبر صلی الله علیه و آله دفاع میکرد تا آن‌جا که زخم‌های بسیاری برداشت. او در جنگ‌های خیبر و حنین نیز شرکت داشت. وی در روز پیکار با مسیلمه کذاب که به دروغ ادعای نبوت می‌کرد همراه با سپاه اسلام در یمامه دوشادوش مردان به جنگ پرداخت و یک دستش قطع شد اما سرانجام مسیلمه کذاب را کشتند. (سفینه البحار، ۲ / ۵۸۵) او با ثبت نام خود در

ردیف دلاوران سلحشور تاریخ، حضور فعال در عرصه‌های سیاسی و دفاعی اسلام را نشان داد. صفیه عمه پیامبر ﷺ و خواهر حمزه سیدالشهدا ﷺ در جنگ احد و خندق شرکت داشت. او در جنگ خندق با مشاهده فرد یهودی که پیرامون خیمه‌ها می‌گشت و قصد توطئه علیه مسلمین را داشت با کندن عمود خیمه به وی حمله کرد و با کشتن آن یهودی خطر را دفع کرد. از زنان نامدار دیگر در جنگ احد ام ایمن دختر ثعلبه بن عود است.

نام یکی از پسرانش ایمن بود. به همین جهت او را ام ایمن می‌گفتند. او در میدان جنگ احد برای آب رسانی و مداوای مجروحین حضور داشت و با مشاهده افرادی که در بحران شدید جنگ احد فرار می‌کردند ناراحت شد، مشتی خاک برداشت و به صورت آن‌ها پاشید و فریاد زد شما زن هستید بروید پشت چرخ نخ ریزی که مخصوص زن‌هاست، بنشینید. از دو پسر او، ایمن در جنگ حنین به شهادت رسید و دیگری به نام اسامه در روزهای آخر عمر پیامبر ﷺ با این که سنش کمتر از ۲۰ سال بود فرمانده سپاه برای جنگ رومیان شد. (سفینه البحار، ۲/۷۳۷)

هند دختر عمرو بن حزام و همسر عمرو بن جموح در صحنه جنگ احد شرکت نمود. پس از جنگ اجساد مطهر سه تن از شهدا همسرش عمرو بن جموح و پسرش خلاد و برادرش عبدالله بن عمرو را به شتری بسته عازم مدینه شد. زمانی که با زنان مسلمان روبه‌رو گردید به آن‌ها می‌گفت شما را مژده باد پیامبر زنده و سالم است (المغازی، ۱/۲۶۶)

سیره عملی حضرت زهرا ﷺ نیز نمونه آشکاری از مشارکت، مجاهدت و مقاومت در عرصه‌های مختلف است. آن حضرت در جنگ احد به همراه دیگر زنان مدینه پیاده فاصله شش کیلومتری مدینه تا احد را طی می‌کرد در حالی که آب و غذا برای جبهه‌ها حمل می‌نمود و چانه مبارک پیامبر ﷺ را که جراحت برداشت شست و شو داد و زخم آن را بست.

ایشان در نبرد خندق و فتح مکه نیز حضور داشت (مجلسی، بحار الانوار، ۱۳/۲۴۵)

حضور زنان در جنگ‌های خندق، خیبر، فتح مکه، غزوه حنین، جنگ تبوک، در دوران حضرت علی ﷺ و همچنین نقش مؤثر آن‌ها در نهضت کربلا و دوران پس از امام حسین ﷺ،

گوشه‌ای از مشارکت همه‌جانبه و مقاومت اسلامی آن‌ها در صحنه‌های دفاع از اسلام و ارزشهای الهی است.

۲.۲. نقش زنان در مقاومت و تداوم انقلاب اسلامی

بانوان در پیروزی و تداوم انقلاب در مقابله با حوادث بزرگ دوران ۱۰ ساله، یکی از بارزترین و درخشان‌ترین نقشها را داشته‌اند. امام فقید بزرگوار ما، با توجه به این نقش حساس بود که در ستایش زنان جمهوری اسلامی، بارها لب به سخن گشوده و یادگارهای ارزنده‌ای از قضاوت خود در این مورد برای نسل‌های آینده به جای نهاده است.

«به‌طور حتم، اگر بانوان کشور ما این حضور فداکارانه و مواج از آگاهی و اراده و ایثار را از خود نشان نمی‌دادند، سرنوشت انقلاب و جمهوری اسلامی چیز دیگری می‌بود و هرگز این توفیقات بزرگ تاریخی نه در پیروزی انقلاب در حوادث بعد از آن به دست نمی‌آمد. نقش زنان در انقلاب، ثابت کرد که زن در سایه ایمان و آگاهی و به دور از منجلاب فساد که دنیای غرب برای او درست کرده است، می‌تواند نقش اول را در تحولات تاریخی و جهانی ایفا کند. ثابت کرد افتخار و عظمت زن، در چیزهایی که دست‌های آلوده صهیونیسم برای او در دنیای منحط کنونی فراهم آورده، نیست؛ بلکه زن در سایه طهارت و عفت و احساس مسئولیت است که می‌تواند دوشادوش مردان و در مواردی جلوتر از آنان، گام بردارد.» (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۹۷/۱۱/۲۲ <https://farsi.khamenei.ir> <https://khl.ink/f/41673>)

«اگر زنان به انقلاب نپیوسته بودند، انقلاب پیروز نمی‌شد؛ جوانان برای پیوستن به صفوف انقلاب، از خانه‌ها بیرون نمی‌آمدند؛ مادرانشان نمی‌گذاشتند، یا حداقل آن‌ها را تشویق نمی‌کردند. اگر زنان دل در گرو انقلاب نداشتند، مردان این‌طور آزادانه در صفوف انقلاب جانفشانی نمی‌کردند. نقش زن در انقلاب، هم به‌طور مستقیم، و هم به‌طور غیر مستقیم، یک نقش برجسته و مجموعاً نقش اول است؛ در جنگ هم همین‌طور بود. من با خانواده‌های معظم شهدا دیدار و نشست و برخاست زیادی داشته‌ام. در کمتر خانواده

شهیدی است که روحیه مادر از روحیه پدر بالاتر نباشد. در اغلب خانواده‌ها، روحیه مادر شهید از روحیه پدر شهید بالاتر است. این، یک چیز فوق‌العاده است. این، نقش زنان مؤمن را در این انقلاب نشان می‌دهد؛ زنانی که برای پیروزی انقلاب و برای پیشرفت مقاصد انقلاب ایستادند و همه چیز را برای اهداف و آرمان‌های الهی و اسلامی خود فدا کردند. برای زن، این نقش درست است؛ اما آنچه که الگوی غربی و اروپایی است، نقطه مقابل این است. «(امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمع کثیری از پرستاران، به مناسبت میلاد حضرت زینب کبری علیها السلام و روز پرستار ۲۲/۸/۱۳۷۰: <https://farsi.khamenei.ir> <https://khl.ink/f/2511>) زن در تعریف غالباً شرقی، همچون عنصری در حاشیه و بی‌نقش در تاریخ‌سازی، در تعریف غالباً غربی، به مثابه موجودی که جنسیت او بر انسانیتش می‌چربد و ابزاری جنسی برای مردان و در خدمت سرمایه‌داران جدید است، معرفی می‌شد. شیر زنان انقلاب در دفاع مقدس نشان دادند الگوی سوم، «زن نه شرقی، نه غربی» است. زن مسلمان ایرانی تاریخ جدیدی را پیش چشم زنان جهان گشود و ثابت کرد که می‌توان زن بود، عقیف بود، محجبه و شریف بود و در عین حال، در متن و مرکز بود. می‌توان سنگر خانواده را پاکیزه نگاه داشت و در عرصه سیاسی و اجتماعی نیز سنگر‌سازی‌های جدید کرد و فتوحات بزرگ به ارمغان آورد. زنانی که اوج احساس و لطف و رحمت زنانه را با روح جهاد و شهادت و مقاومت در آمیختند من مردانه‌ترین میدان‌ها را با شجاعت و اخلاص و فداکاری خود فتح کردند. در انقلاب اسلامی و در دفاع مقدس، زنانی ظهور کردند که می‌توانند تعریف زن و حضور او در ساحت رشد و تهذیب خویش، و در ساحت حفظ خانه سالم و خانواده متعادل، و در ساحت ولایت اجتماعی و جهاد امر به معروف و نهی از منکر، جهاد اجتماعی را جهانی کنند و بن بست‌های بزرگ را درهم بشکنند. اقتدار و جذبه تازه‌ای به برکت خون این زنان مجاهد در عصر جدید ظهور کرده است که زنان را ابتدا در جهان اسلام تحت تأثیر قرارداد و دیر یا زود در سرنوشت و جایگاه زنان جهان دست خواهد برد. (امام خامنه‌ای، پیام به کنگره «هفت هزار زن شهید کشور» ۱۶/۱۲/۱۳۹۱: <https://>

۳.۲. نقش مقاومت زنان در دوران دفاع مقدس

رهبر معظم انقلاب پرچمدار و طلایه دار حرکت روبه رشد نظام جمهوری اسلامی است و با ارائه منشور و مانیفست گام دوم انقلاب راه تعالی را برای کشورمان ترسیم کردند، قطعاً نقش زنان در تحول و تحقق بیانیه گام دوم نقشی برجسته است و این نقش در قالب انتقال ارزش‌ها و تربیت فرزندان معتقد، متدین، متعهد پیشرو باید تقویت شود.

نقش زنان در پیروزی، استقرار و استمرار انقلاب اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی از روزی که امام راحل در زمینه تغییر نظام طاغوت نهضت و مبارزات خود را آغاز کرد، زنانی هم دوش با ایشان نقش آفرینی کردند همچنان که در دوران دفاع مقدس در پشت جبهه‌ها زنان بزرگواری پشتوانه جبهه و جهاد مردم بزرگ ایران اسلامی بودند، اگر فرزندان بانوان این سرزمین در جبهه‌ها نقش آفرینی کردند پیروزی‌هایی نصیب ملت و نظام شد، قطعاً در اثر تربیتی بود رزمندگان ما در دامن مادران شریف و پاکدامن این کشور دیده بودند و توانستند تربیت اسلامی را در قالب پیمان با خدا اعتقاد به شهادت به منصفه ظهور برسانند در مبارزاتی که در مقابل فساد و استکبار و مقاومتی که در برابر متجاوز داشتند پیروز شوند.

در هنگام بروز جنگ و دفاع ملت در برابر حمله دشمن، تنها اعزام مردان به صحنه نبرد ضامن پیروزی نخواهد بود، بلکه حمایت و پشتیبانی از نبرد، تحریک و تشویق مردان به حضور مداوم در جبهه، مراقبت از کودکان و حفظ کانون گرم خانواده، مراقبت و پرستاری از مجروحین و مداوای زخمی‌ها، قبول مسئولیت انجام وظیفه به جای مردان و آزادسازی ایشان برای شرکت در جنگ، حفظ سنگرهای پشت جبهه و حتی تشکیل، اداره و توسعه نهضت‌های مقاومت و بسیاری موارد دیگر که جزو وظایف زنان محسوب می‌شوند از جمله عوامل مهمی هستند که تأثیر مستقیمی بر روحیه رزمندگان و سرنوشت جنگ خواهند داشت. پس زنان به‌عنوان بخشی از جامعه انسانی، مسلماً در هر یک از صحنه‌های مختلف اجتماع، خصوصاً در عرصه دفاع و مقاومت ایفاگر نقش اساسی، می‌باشند. در

حماسه مقاومت مردم مسلمان ایران در برابر هجوم وحشیانه ارتش بعثی عراق به خاک میهن اسلامی که زمینه حضور گسترده زنان را در خطوط مقدم فراهم نمود نیز، زنان فداکار با حضور مؤثر و گسترده خویش در بخش‌های گوناگون سهم خود را در دفاع از کیان انقلاب اسلامی و میهن ایفا نمودند. زنان ایثارگر ایرانی برای این که عدم حضورشان در جبهه‌ها را جبران نمایند، در پشت جبهه با ابتکاراتی که از خود نشان می‌دانند فعالیت کرده و از هر راهی به جبهه‌ها کمک می‌نمودند. که بدون همدلی و همیاری آنان امکان نداشت مردان به تنهایی از عهده کلیه امور جنگ برآیند. ریشه دعوت و حرکت زنان به انجام دادن این قبیل فعالیت‌ها به نقش الگوی زنان صدر اسلام و بانوان عصر پیامبر اسلام حضرت محمد ﷺ به خصوص حضرت فاطمه زهرا علیها السلام حضرت زینب علیها السلام برمیگردد بر اساس ایدئولوژی اسلامی و برنامه‌های اجتماعی اسلام قرار داشته است. زنان مسلمان ایرانی با الهام از تعالیم اسلامی شجاعت و شهامت وصف ناشدنی، در صحنه‌های مختلفی حتی در میدان‌های رزم حضور یافتند. خواهران بسیج و سپاه خرمشهر از جمله زنانی بودند که در منطقه عملیاتی باقی ماندند و به کارهایی از جمله حفاظت از انبار مهمات و رساندن آن به رزمندگان اسلام، کندن سنگر، تهیه و طبخ غذا برای رزمندگان مشغول شدند. زنان غیور و شجاع ایرانی گاه با دست خالی و یا چوب دستی مزدوران بعثی را به اسارت گرفتند. آنان در شهرهای مرزی دلیران مقاومت کردن گوی ترس را از یاد برده بودند و فقط به حق می‌اندیشیدند و بس. آنان آئینه تمام نمای ایثار و مقاومت اسطوره شهادت و شهامت بودند، فرار از دشمن برای ایشان مفهومی نداشت و بر این عقیده بودند که تا آخرین نفس نباید پشت به دشمن کرد. شیرزنان سلحشور ایرانی خاطره مجاهدت و فداکاریهای زنان مجاهد صدر اسلام را زنده کردند آنان تا سر حد جانبازی و شهادت پیش می‌رفتند و آرزوی شهادت داشتند. تاریخ خونبار دفاع مقدس، تاریخ مقاومت دخترکان معصوم سوسنگردی است، اسوه‌های عفاف، شرم و حیا که بی‌حیاتی‌ترین و خبیث‌ترین انسان‌ها، سرانجام آن‌ها را زنده به گور سپردند (مجله زن روز، شماره ۱۸۱۷ شهریور ۱۳۸۰)

جنگ، تاریخ مقاومت و پایداری زنانی است که در یک روز موشک باران همه اعضای خانواده خویش را از دست دادند، ولی همچنان تسلیم‌ناپذیر ایستاده بودند. زنان توانمند دفاع مقدس در لحظات وداع با همسر، مقاوم و پر صلابت او را به سوی جبهه‌ها بدرقه می‌کردند. به همین مناسبت مقام معظم رهبری نقش زنان را در جنگ نه تنها کمتر از مردان نمی‌دانند، بلکه با اشاره به اهمیت آن بیان می‌دارند: «اگر زنان حماسه جنگ را نمی‌سرودند و درخانه‌ها جنگ را عنوان یک ارزش تلقی نمی‌کردند. مردان اراده و انگیزه رفتن به جنگ را پیدا نمی‌کردند و خیل عظیم بسیجی‌ها به سمت جبهه روانه نمی‌شد.» (امام خامنه‌ای، بیانات به مناسبت میلاد حضرت زینب س، ۱۳۸۶/۹/۱۵، <https://farsi.khamenei.ir>، <https://khl.ink/f/2230>). زنان در ترویج دفاع از ارزشهای اسلامی و مقاومت اسلامی در هشت سال دفاع مقدس نقش مهمی داشتند به گونه‌ای که اگر آن‌ها در پشت جبهه و هنگامی که مردان برای مبارزه با دشمنان بعثی به جبهه‌ها راهی می‌شدند، از مشکلات زندگی وسخت بودن تربیت فرزندان به تنهایی و نبود آن‌ها شکایت می‌کردند انگیزه مبارزه و مقاومت را از همسرانشان سلب می‌نمودند این در حالیست که نه تنها شیر زنان مقاوم انقلاب اسلامی چنین نکردند بلکه علاوه بر تحمل کردن مشکلات زندگی در نبود همسرشان، در پشت جبهه‌ها و برخی در میدان جنگ و مبارزه وهم دوش مردان به کمک رزمندگان دفاع مقدس همت گماردند و به مردان درس مقاومت و شهادت می‌داد.

۲.۴. نقش مقاومت زنان در همه‌پرسی و انتخابات

گام دوم انقلاب، مرحله مهم پیش رو در نگهداشت تحکیم و تعالی انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر رفع مشکلات و موانع گذشته و ریل‌گذاری دقیق و صحیح برای تحقق اهداف در آینده است. رهبری انقلاب در بیانیه گام دوم با تمرکز بر هر دو مرحله اصلاح گذشته و راهبری آینده، ظرفیت‌هایی در راستای کاهش فاصله باید‌ها و واقعیت‌ها در چهل ساله دوم انقلاب و خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی در این مرحله اشاره نموده‌اند. جامعه‌پردازی اسلامی «مقدمه و زمینه ساز» تمدن‌سازی اسلامی به شمار می‌رود. زنان به

واسطه نقش و جایگاه تربیتی در خانواده و نیز نقش کلیدی در مناسبات اجتماعی؛ در تغییر ارزشها، باورها و رفتارها در جامعه مؤثر هستند. خانواده از مهم‌ترین عناصر نظام اجتماعی و نهاد فعال جامعه‌ساز می‌باشد. زنان به‌عنوان نیمی از جمعیت فعال جامعه در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، رویه‌ها و عملکردهای جمعی و فردی رئیس‌جمهور انتخابات در طول تاریخ انقلاب عنوان یکی از مهم‌ترین کنشگران این عرصه نقش خود را به خوبی ایفا کرده‌اند. به گزارش ایرنا یکی از حقوق عمده سیاسی و اجتماعی زنان حق شرکت در انتخابات است که در بیشتر کشورهای مدعی حقوق بشر و در برخی ادیان در دوره‌های گذشته و حال از این حق محروم بوده و تنها به خاطر تلاش خودشان این حق به رسمیت شناخته شده این در حالی است که با توجه به این‌که بانوان نیمی از پیکر اجتماع را تشکیل می‌دهند از نقش و جایگاه مهمی در عرصه‌های اجتماعی برخوردارند زنان می‌توانند زمینه سعادت یا شقاوت یک جامعه را فراهم آورند و دین مبین اسلام بانوان را به حضور در عرصه‌هایی که به شکوفایی جامعه اسلامی کمک کرده از بروز مفسده‌ها نیز جلوگیری می‌کند تشویق و ترغیب کرده است، در طول تاریخ اسلام نقش مقاومت زنان در حفظ و ترویج و اشاعه حکومت اسلامی دوشادوش مردان بسیار مهم بوده، همانگونه که پیامبر اکرم ﷺ برای مردان شرایط بیعت فراهم کردند برای زنان نیز این امکان را فراهم کرده است، این حضور در امر اجتماعی و سیاسی چنان فراگیر بوده که اولین بیعت پیامبر را عقبه اولی یا بیعت نسا نامیدند. پس زنان در بیداری و ترویج فرهنگ مقاومت اسلامی از نظر سیاسی نقش بسزایی در جامعه می‌توانند داشته باشند و با تربیت فرزندان انقلابی و ولایت مدار که حتی در شرایط سخت و بد جامعه نسبت به امور اجتماع و اسلام بی تفاوت نباشد و شرکت در انتخابات را مانند نماز وظیفه شرعی او بداند می‌توانند نقش بسزایی در رشد و تعالی جامعه و انقلاب اسلامی داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش ضمن توجه به نقش زن در ترویج فرهنگ مقاومت اسلامی در بیانیه گام

دوم انقلاب به بررسی مقاومت بانوان در زمان صدر اسلام و دوران انقلاب و دفاع مقدس و پرورش و تقویت مقاومت مردان از طرف بانوان پرداخته شد؛ پرورش جوانانی شجاع، دلیر، باغیرت و متعصب به دین و ناموسشان که در مقابل دشمنان مقاوم و مبارز هستند. این مقاله در تلاش برای ترویج فرهنگ مقاومت در آینده با توجه به گذشته توجه به ارزشمندی برخی صفات و تقویت آن‌ها است. موضوع مورد بررسی نیاز به تحقیقات بیشتری در زمینه‌های دیگر از جمله شناسایی شاخصه‌ها در زمینه اجتماعی، روانشناختی، مدنی و... دارد. افزون بر آن که می‌توان راهکارهایی برای رشد ترویج فرهنگ مقاومت کاوید.

فهرست منابع

۵۴. قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۵۵. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم: مشهور، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۰ ش.
۵۶. ابن اثیر، (۱۴۱۸ق)، النهایه فی غریب الحدیث، بیروت، دارالکتب العلمیه،
۵۷. ابن مسکویه، احمد بن محمد (۱۴۲۶ق)، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، قم، طلیعه نور
۵۸. خامنه ای، سید علی، بیانیه گام دوم، تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۹۹ ش
۵۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، روزنه، مؤسسه چاپ و انتشارات تهران، ۱۳۷۳ ش
۶۰. زبیدی، محمد مرتضی (۱۳۰۶ق)، تاج العروس، بیروت، مکتبه الحیاه
۶۱. طریحی، فخرالدین (۱۴۰۸ق)، مجمع البحرین، بیروت، مکتب النشر الثقافه الاسلامیه، چاپ دوم
۶۲. طوسی، محمد بن حسن، کتاب الغیبه للحجه، تحقیق عبدالله تهرانی و علی احمد ناصح، قم، دارالمعارف الاسلامیه، ۱۴۱۱ق
۶۳. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق)، ترتیب کتاب العین، قم، مؤسسه دارالهجره، چاپ دوم
۶۴. قمی، عباس، سفینه البحار و مدینه الحکم والآثار، تهران: اسوه، ۱۴۱۴ق
۶۵. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق
۶۶. مشکینی، علی، مصطلحات الفقه، انتشارات الهادی، قم، چاپ چهارم، ۱۳۸۴ ش
۶۷. مغنیه، محمد جواد، التفسیر الکاشف، قم، دارالکعب الاسلامی، ۱۴۲۸ق
۶۸. نوروزی خیابانی، مهدی (۱۳۸۷ش)، فرهنگ جامع لغات و اصطلاحات سیاسی (فارسی - انگلیسی) تهران، شرنی، چاپ چهارم